

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

בס"ד, גליון תקט, פרשת בראשית, תשפ"ג

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

לו דיין עם אביו, והאב הוא תובע הבן, צריך הבן לילך אחר אביו אף על פי שהבן הוא נתבע ודר בעיר אחרת, שזהו כבוד אביו. אבל האב חייב לשלם לבן הוצאות, דאינו חייב לכבדו משל בן (במהרי"ק שורש נ"ח), כמו שנתבאר "עכ"ל. וכתב בשיירי כנסת הגדולה (הגהות טור יורה דעה סימן רמ ד) וז"ל "אב שיש לו תביעה על בנו, צריך הבן לילך אחר אביו לדון בבית דין שבעירו אף על פי שהוא נתבע. מהרי"ק שרש נ"ח. ויראה לי שהוא הדין תלמיד אחר רב, ומכאן דלכבוד אביו לא ימנע מלשאול תביעתו, והוא פשוט" עכ"ל. נראה דראיתו מלשון הרמ"א, שכתב אף על פי כו' משמע שהבן יכול להיות גם תובע. מבואר, שמעיקר הדין בן מותר לתבוע את אביו לדין תורה, גם כשהוא תובע.

מכל מקום כתב הברכי יוסף (יורה דעה סימן רמ ס"ק ג) וז"ל "ובספר חסידים סימן תקפ"ד, כתב לא יתבע לאביו לדין אף שחייב לו וכו'. עיין שם "עכ"ל. וז"ל הספר חסידים "מעשה באחד עשיר, שאמר לבנו, קח אשה פלונית ואני אתן לך כך וכך. לקחה ולא רצה ליתן לו, אמרו לו תתבענו לדין, לפי שאינך יכול ללמוד, מפני שאתה טרוד במזונות. אמר איך אצער את אבי, אמרו לו, והלא אמר אביו דנסביה עצה לרב הונא דיגרש לדביתהו ותתבע כתובתה מאביו, ולהידר ניהלה. אמר, החוב ההוא היא תתבענו, אבל הבן אינו תובע. ואני לא אתבע את אבי לדין. ועוד, לא יתכן שיתגלגל שבועה על אביו, כאלו גורם קללה לאביו. ואי נפשך לומר בעושה מעשה עמך, אין זה ידוע לבני אדם, לכך לא אצער את אביו" עכ"ל.

הנה מבואר, שמעיקר הדין מותר לתבוע חוב מאביו בבית דין, אבל מדת חסידות שלא לתבוע את אביו, וכן פסק בשו"ת כתב סופר יורה דעה סימן קח.

העולה מזה: מעיקר הדין מותר לתבוע חוב מאביו בבית דין, אבל מדת חסידות שלא לתבוע את אביו.

שיטת מהר"ם מלובלין

אבל בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן קלו) כתב, דלפי המחבר מעיקר הדין אסור לתבוע את אביו. וז"ל "ועוד נראה, דהאי סברא שכתב הטור בשם הרמ"ה דיכול הבן לתבוע לאב, לא כתבה הרמ"ה אלא לפי סברתו, דסבירא ליה דבארנקי של הבן מותר להבן להכלימו ולמונעו שלא יזרוק, ואינו חייב לכבדו בדבר שיש לו חסרון כיס,

היה חמיו חייב לו כסף, האם מותר לתובעו לדין תורה, והאם מותר לעשות דין לעצמו

ובו יבואר: א. האם מותר לתבוע את אביו לדין תורה. ב. האם חייב אדם בכבוד חמיו. ג. האם מותר לתבוע את חמיו לדין תורה. ה. מתי מותר לעשות דין לעצמו. ו. האם מותר לעשות דין לעצמו, וליטול ממון של חבירו שתחת ידו. ז. חמיו עשיר, וחייב לו כסף ואינו משלם לו, ויש לו תחת ידו ממון של חמיו, האם מותר לעשות דין לעצמו.

הנידון

"חמי עשיר גדול. הוא חייב לי מאה אלף דולר, הוא גם מודה בזה, ואין ספק בזה. משום מה, הוא לא פורע את חובו. יש לי מאה אלף דולר בחשבון, ששייך לחמי, והוא לא יודע מזה. האם מותר לי לקחת אותם, בחוב שחייב לי.

תשובה

מותר לעשות דין לעצמו וליטול את הממון בחובו. ואע"פ שאסור לעשות דין לעצמו, כאשר יש אפשרות להוציא את הממון בדין תורה, ומותר מעיקר הדין לתבוע את חמיו לדין תורה, אין זה בגדר יכול להוציא את הממון בדין תורה, כי זה יביא לסכסוך. ובמציאות לא יוציא את הממון. ומלבד זאת, אין זה נחשב עושה דין לעצמו, כיון שמותר ליטול ממון כנגד ממון, לעשות דין לעצמו. אבל אם הכסף שתחת ידו פקדון - יעשה שאלת חכם.

ביאור התשובה

צדדי הספק

מבואר בחושן משפט (סימן ד, סעיף א) שמעיקר הדין, אדם עושה דין לעצמו, אבל אם יכול להוציא בדין ולא לעשות דין לעצמו אינו עושה דין לעצמו. ויש לברר, האם בנידון דידן זה כמו שאין יכול לעשות דין לעצמו, כיון שאין יכול לתבוע את חמיו לדין תורה מפני כבודו, או שזה נחשב שיש בידו.

האם מותר לתבוע את אביו לדין תורה

בדין תביעה לאביו לדין תורה, מבואר ביורה דעה דאדם מותר לתבוע את אביו לדין תורה, שכתב הרמ"א (יורה דעה רמ, ח) וז"ל "בן שיש

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

דחייב לכבד חמיו. וי"ל דסבר הטור דכיון דאיכא למ"ד שחייב לכבדו כאביו, מסתמא גם לרבנן אית לן למימר שחייב לכבדו מיהא כבוד בעלמא, דלא לאפושי פלוגתא, אלא דסברי רבנן דאינו חייב לכבדו כאביו, ומשו"ה לא ניחא להו למדרש "ואבי ראה" על שאול.

א"נ יראה דהטור ראה מה שאמרו במכילתא פרשת יתרו (פרשה א) וישתחו וישק לו אינו יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי, כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו, מי הקרוי איש, זה משה, הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו, מכאן אמרו שיהא אדם מוכן לכבוד חמיו. ע"כ. וסבר הטור דהך מכילתא אתיא ככ"ע, חדא דקאמר מכאן אמרו, ומשמע דחכמים אומרים, ולא פליגי רבנן התם אלא שאינו ככבוד אביו, ולא יצדק לומר ואבי ראה על שאול. ועוד דהכי מוכח לשון המכילתא, דקאמר שיהא אדם מוכן לכבוד חמיו, משמע דיכבדנו כבוד בעלמא, אבל לא כאביו. והא אתיא כרבנן דשוחר טוב. ולמדנו דלכ"ע יש לנהוג כבוד בחמיו. ומעתה צריך טעם להפוסקים שהשמיטו הך מכילתא, דפשטה מוכח דאתיא ככולי עלמא. ומה גם דקאמר מכאן אמרו, דמורה ובא שהוא דבר מפורסם שכך אמור רבנן" עכ"ל.

מכל זה מבואר, דאף על פי שחייב אדם בכבוד חמיו, אינו אלא כזקנים בעלמא, או אפילו יותר מסתם זקנים, מכל מקום אינו חייב בכבוד חמיו ככבוד אביו, כלל וכלל.

העולה מזה: דאף על פי שחייב אדם בכבוד חמיו, אינו אלא כזקנים בעלמא, או אפילו יותר מסתם זקנים, מכל מקום אינו חייב בכבוד חמיו ככבוד אביו, כלל וכלל.

האם מותר לתבוע את חמיו לדין תורה

לאור המבואר יש לברר, האם מותר לתבוע את חמיו לדין תורה. וראיתי מי שכתב, שכיון שאין ראוי לתבוע את אביו, פשיטא שגם חמיו בכלל, דחייב אדם בכבוד חמיו.

ולעניות דעתי אין זה נכון כלל וכלל. דכיון שמותר לתבוע את אביו מעיקר הדין לפי הרמ"א, ורק ממדת חסידות אין לתבוע את אביו על פי דברי ספר חסידים, איך נמציא מלבנו חידוש שאסור לתבוע חמיו ממדת חסידות, והרי נתבאר שאין חיוב לכבד את חמיו ככבוד אביו אלא רק כבוד בעלמא, ופשיטא שכל חומר הדין שיש במכה אביו ובמקלל אביו אינו שייך כלל בחמיו, והרי בספר חסידים גם עושה סניף לדבריו שלא יתבע את אביו כדי שלא יבוא לידי קללה בבית דין עם אביו, וכל זה אינו שייך בחמיו.

ואפילו לפי שיטת מהר"ם לובלין, שלפי המחבר מעיקר הדין אסור לתבוע את אביו, הני מילי אביו, אבל כבוד חמיו שאינו ככבוד אב

ולכך גם לאחר שכבר זרקו שאסור להכלימו משום דמאי דהוה הוה, מ"מ מותר לתבועו לדין, שהפסידו בדבר שאינו חייב בכבודו. אבל למאן דסבירא ליה דאפילו בזרק ארנקי של הבן לים אסור להכלימו ולמונעו מלזרוק, וחייב בכבוד אביו בדבר זה, גם לאחר שזרקו אינו יכול לתבועו. וכן יש לדקדק מדברי הגהות הש"ע, שלא כתב דין זה שמותר לתבועו אלא לסכרת הסוכרים דבזרק ארנקי של הבן לים דיכול הבן להכלימו, כן נ"ל עכ"ל. הנה מבואר דלפי המחבר אסור מעיקר הדין לתבוע את אביו לדין תורה.

העולה מזה: בשו"ת מהר"ם לובלין פוסק, שלפי המחבר מעיקר הדין אסור לתבוע את אביו לדין תורה, ולא רק מילתא דחסידות.

כבוד חמיו

והנה פסק המחבר ביורה דעה (רמ, כד) וז"ל "חייב אדם לכבד חמיו". עכ"ל. אבל מבואר בב"ח ובש"ך שאין זה ככבוד אב כלל וכלל, רק ככבוד זקנים. וכתב בפתחי תשובה (שם, ס"ק כ) וז"ל "ומה שכתב עוד והיינו דמחויב לכבדם כמו שאר זקנים, כן כתב הש"ך בשם הב"ח, ונראה דזה מוכרח מדלעיל סעיף י"ז שאשה נשואה פטורה כ' דאם לא כן היתה חייבת כיון שגם בעלה חייב בכבוד אביה שהוי הוא חמיו וכמו בסעיף י"ד וע"ש" עכ"ל. הנה מבואר דאין אדם חייב בכבוד חמיו ממש ככבוד אביו, אלא ככבוד לזקנים בלבד, וראיה לזה ממה שכתב המחבר (יורה דעה רמ, יז) "אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם, אלא שהאשה אין בידה לעשות, שהיא משועבדת לבעלה, לפיכך היא פטורה בכבוד אב ואם בעודה נשואה" עכ"ל. ואם נאמר שבעלה חייב בכבוד חמיו ככבוד אביו הייתה חייבת בכבוד אביה כמו שכתב המחבר (שם, סעיף יד) "אביו אומר לו: השקני מים, ואמו אומרת: השקני מים, מניח אמו ועוסק בכבוד אביו". כיון שגם אמו חייבת בכבוד אביו, אם כן גם בחמיו נאמר כן, אלא מוכח שאינו חייב בכבוד חמיו ככבוד אביו.

וראוי להביא מה שכתב בזה הברכי יוסף (שם, ס"ק כ) וז"ל "חייב אדם לכבד חמיו. משמע כבוד בעלמא, אבל לא ככבוד אביו, דלא קי"ל כמ"ד הכי במדרש שוחר טוב (מדרש תהלים ז, ד), כמ"ש הרב בית חדש. ואף על גב דרבנן (שם במדרש) דרשו דרשא אחרת בפסוק ואבי ראה גם ראה (שמואל - א יד, יב), וכוותיהו נקטינן, שהם רבים. מ"מ סבר הטור דחייב לכבדו כשאר זקנים חשובים. אבל הפוסקים השמיטוהו, דקי"ל כרבנן. וזהו תורף דברי הרב בית חדש.

ועדיין צריכין אנו למודעי, דמאחר שהפוסקים השמיטוהו דקי"ל כרבנן, משמע דחמיו הוי כשאר איניש דעלמא, ומה ראה הטור לפסוק

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

לו, אפילו שמותר לתבוע את חמיו לדין, מכל מקום במציאות לא יוציא את הממון בדין מכמה טעמים.

היה תחת ידו פקדון של חמיו

אבל כל זה אם חמיו לא הפקידו בידו כפקדון, אבל אם הפקידו בידו כפקדון, כתב בקצות החושן (סימן ד ס"ק א) וז"ל "וראיתי רבים מתחכמים בזה לתפוס מחבירו איזה חפץ בכדי שיהיה לו מגו קודם בואו לדין, ולא שפיר עבדי וקרוב לאיסור תורה אם הוא על ידי תפיסה, ועיין בסימן צ"ו (סק"ב) ושם מבואר אצלנו צד קולא בזה, אבל הישרים בלבותם אין להם להקל".

"אך גבי פקדון משמע דליכא איסור כלל לעכבו תחת ידו וכמ"ש מוהרש"ל. אבל מדברי הזוהר מבואר שהוא איסור גמור ע"ש פרשת במדבר (ח"ג ק"ט, א) פתח ואמר ה' אורי וישעי (תהלים כז, א) כו' [אות מב] ובר נש בְּעֵי לְאֶקְדָּמָא וְלִמְפָקֵד בְּיָדֶיהָ נְפִשִׁיהָ בְּפִקְדוֹנָא. בְּפִקְדוֹנָא דְּבֵר נֶשׁ, דְּיָהִיב פִּקְדוֹנָא לְאַתְרָא, דְּאָף ע"ג דְּאִיהוּ אֶתְחַיֵּיב לְגַבִּיּהָ יִתִּיר מִהִהוּא פִּקְדוֹנָא, לְאוּ כְּדָאִי לְאַתְאֶחְדָּא בֵּיהָ, הוּאִיל וּפִקְדוֹנָא אֶתְמָסֵר לְגַבִּיּהָ, וְאִי יִסְרֵב בֵּיהָ, וְדָאִי נְכֻדוּק אֶבְתְּרִיהָ, דְּלְאוּ מְזַרְעָא קְדִישָׁא הוּא, וְלְאוּ מְבַנֵּי מְהִימְנוּתָא. וכו' ע"ש. [א.ה. פירוש הסולם: ובר נש בעי וכו': ואדם צריך להקדים עצמו ולהפקיד בידו הנפש שלו, בפקדון. כפקדון של אדם הנותן פקדון לאחר, דהיינו משכון, שאע"פ שהוא מחויב לו יותר ממחירו של הפקדון ההוא, אינו חשוב לו להתאחז בריב עמו, כיון שמסר לו פקדון. ואם ממאן לתת לו פקדון, ודאי נבדוק אחריו, כי אינו מזרע קדוש, ואינו מבני אמונה.] "ויש לזה פנים על פי נגלה והוא שיטת הריטב"א פרק הכותב (כתובות פד, ב ד"ה ההוא בקרא) דהיכא שבא ליד הנפקד בתורת פקדון צריך למיעבד השבה מעליא, ועיין ש"ך סימן נ"ח סק"ט, ולכן בעל נפש ירחיק מזה: "עכ"ל קצות החושן. הנה מבואר דזה חמור מאוד שלא להשיב פקדון שתחת ידו, לפיכך יעשה שאלת חכם.

העולה מזה: אם יש תחת ידו פקדון של חמיו, יעשה שאלת חכם.

דינים העולים:

- א. מעיקר הדין מותר לתבוע חוב מאביו בבית דין, אבל מדת חסידות שלא לתבוע את אביו.
- ב. בשו"ת מהר"ם לובלין פוסק, שלפי המחבר מעיקר הדין אסור לתבוע את אביו לדין תורה, ולא רק מילתא דחסידות.

כמבואר, מנין לנו לאסור לתבוע לדין תורה, ואפילו אם נאמר שחייב מהתורה בכבוד חמיו, בודאי אין חיובו כאביו, ומותר לתבוע לדין תורה. [וממה שתבע הטורי זהב את חמיו לדין תורה, בודאי אין ראייה, כי היה זה ענין גבוה].

העולה מזה: מותר לתבוע את חמיו לדין תורה. לא מיבעיא לשיטת הפוסקים שמותר לתבוע את אביו, ורק ממילתא דחסידות אסור, פשיטא שמותר לתבוע את חמיו, ואין בזה מלתא דחסידות, דמנין לנו להוסיף מה שלא נתבאר. אלא אפילו למהר"ם לובלין, שלפי המחבר אסור מהתורה לתבוע את אביו, מכל מקום, כיון שכבוד חמיו אינו ככבוד אביו, אין לנו מקור לאסור לתבוע את חמיו.

חמיו חייב לו כסף ויש תחת ידו כסף של חמיו

והנה לאור המבואר שאדם יכול לתבוע את חמיו לדין תורה, היה נראה שהחתן אסור ליטול לעצמו את הכסף שתחת ידו, שהרי יכול לתבוע אותו לדין תורה. אבל נראה שמכמה וכמה טעמים מותר ליטול את הכסף. דהנה מבואר בחושן משפט (סימן ד, א) דנחלקו הראשונים האם מותר לתפוס ממון אחר כשיש עליו תביעת ממון, שכתב הרמ"א וז"ל "וי"א דלא אמרינן עביד אינש דינא דנפשיה רק בחפץ המבורר לו שהוא שלו, כגון שגזלו או רוצה לגזלו או רוצה להזיקו, יכול להציל שלו. אבל אם כבר נתחייב לו מכח גזילה או ממקום אחר, לא (מרדכי ונ"י פרק המניח) "עכ"ל לפי זה, האי דינא האם מותר ליטול ממון תליא באשלי רברבי, ואינני יודע להכריע. ובשו"ת רב פעלים (חלק ג' חושן משפט סימן ה) האריך הבן איש חי, שמותר ליטול ממון כנגד ממון שחייב לו, ודברי הרב פעלים הביא הגאון רבי יעקב ישעיה בלויא זצ"ל בספרו פתחי חושן (חלק א פרק ו הערה ד).

זאת ועוד דנראה דאפילו שמותר לתבוע את חמיו בדין תורה, המציאות היא שלא יהיה יכול להוציא את ממונו בדין תורה, כי חמיו לא יסלח לו על זה, ויעשה כל טעדיקי שלא לשלם לו, דוקא בגלל שירד עמו לדין, וכידוע אין לבתי הדין בזמנינו הרבה כח לכפות את הדין, לפיכך אם יתבענו לדין בודאי לא יראה לעולם את ממונו, ויתכן מאוד שיגרום לסכסוך נורא בתוך ביתו, לפיכך אין זה נחשב כבידו, לכן יכול לתפוס את הממון לעצמו.

העולה מזה: מי שחמיו לא רוצה לשלם לו חובו, ויש תחת ידו ממון של חמיו, ורוצה לעשות דין לעצמו ליטול ממונו, נראה אם הכסף שתחת ידו אינו פקדון, מותר להתיר ליטול כנגד החוב שיש

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

חמיו אינו ככבוד אביו, אין לנו מקור לאסור לתבוע את חמיו.

ה. מי שחמיו לא רוצה לשלם לו חובו, ויש תחת ידו ממון של חמיו, ורוצה לעשות דין לעצמו ליטול ממנו, נראה אם הכסף שתחת ידו אינו פקדון, מותר להתיר ליטול כנגד החוב שיש לו, אפילו שמותר לתבוע את חמיו לדין, מכל מקום במציאות לא יוציא את הממון בדין מכמה טעמים.

ו. אם יש תחת ידו פקדון של חמיו, יעשה שאלת חכם.

ג. דאף על פי שחייב אדם בכבוד חמיו, אינו אלא כזקנים בעלמא, או אפילו יותר מסתם זקנים, מכל מקום אינו חייב בכבוד חמיו ככבוד אביו, כלל וכלל.

ד. מותר לתבוע את חמיו לדין תורה. לא מיבעיא לשיטת הפוסקים שמותר לתבוע את אביו, ורק ממילתא דחסידות אסור, פשיטא שמותר לתבוע את חמיו, ואין בזה מלתא דחסידות, דמנין לנו להוסיף מה שלא נתבאר. אלא אפילו למהר"ם לובלין, שלפי המחבר אסור מהתורה לתבוע את אביו, מכל מקום, כיון שכבוד

